

UOT 528.927

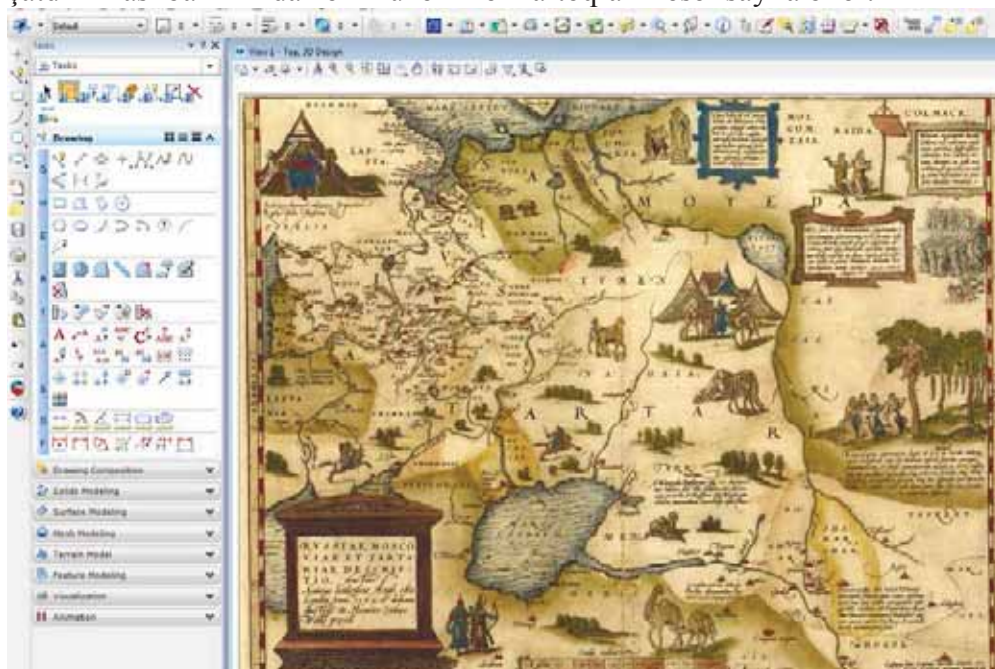
TARİXİ ELEKTRON ATLASLAR TARİXİN DANIŞAN DİLİDİR

Q.E.MİRZƏYEV
Bakı Dövlət Universiteti
qalib.mirzeyev.1983@mail.ru

Tarixi Elektron Atlasların müasir GIS (Coğrafi İnformasiya Sistemləri) texnologiyası ilə yaradılmasının əsasını müxtəlif tarixi dövrlərdə mövcud olmuş Coğrafi adların elektron məlumat şəklində VEB səhifədə öz əksini tapmasıdır.

Açar sözlər: Coğrafi informasiya sistemi, VEB-Səhifə, Tarixi Elektron Atlaslar.

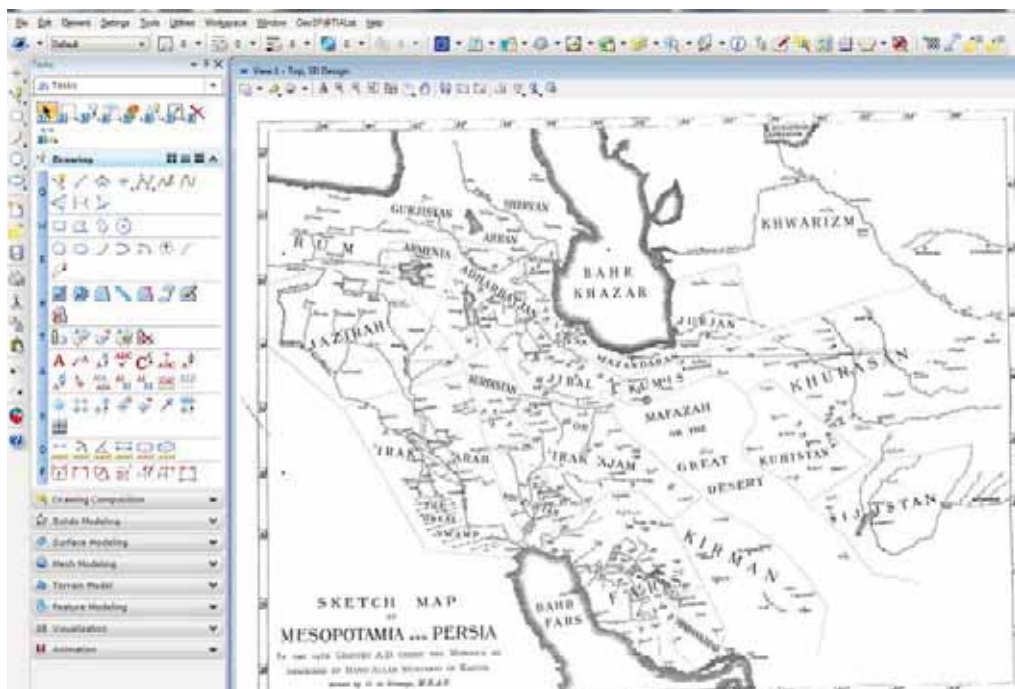
Tarixi atlaslar ölkəmizin tarixi və zəngin dövlətçilik ənənələrinə malik olmasının təsdiqedicisi sənədi kimi səmərəli əyani vasitə hesab olmaqla, ölkəmizin ərazi hüduqlarının morfometrik göstəricilərinin dəyişmə dinamikasının öyrənilməsi, eləcə də tarixi faktların ictimaiyyətə daha dolğun, dəqiqliklə çatdırılması baxımından ən mükəmməl kartoqrafik əsər sayıla bilər.

Xəritə 1. Antoni Cenkinsonun Rusiya, Moskva və Tartaria xəritəsi (1562-ci il) [4].

Tarixi formasiyalarda Azərbaycanın ərazisində müxtəlif dövlətlər mövcud olmuş və həmin dövlətlər müstəqil idarəetmə formalarına malik olmaqla müəyyən ərazi hüduqlarında yerləşirdilər.

Məkan üzərində bir-birini əvəz edən bu dövlətlərin və ya hadisələrin tarixi-coğrafi qanunauyğunluqlarının inkişaf dinamikasını, ancaq tarixi atlas və xəritələrlə açıqlamaq olar. Tarix həmin dövlətlərin mövcudluğunu yada salırsa kartoqrafik əsərlər onların coğrafi yerləşməsini, mahiyyətini, tarixi faktların qrafiki təhlilini, ərazilərin dəyişmə dinamikasını (təbii və ya məcburi şəkildə tarixi şəraitdən asılı olaraq) tarixi-siyasi proseslərin kartoqrafik şərhini, coğrafi mühitin inkişafı və dəyişikliklərinin xəritələrlə öyrənilməsini təmin edir [2].

Xəritə 2. Həmdullah Mustovfinin Nüzhet Əl-Qülub əsərindəki xəritə (Hülakular imperiyası) [4].

Tarixi elektron atlaslar hadisələrin tarixi coğrafi şəraitlə uyğunluğunu araşdırır, əgər uyğunsuzluq baş vermişsə, GİS məlumat bazasına müdaxilə ilə həmin uyğunsuzluğu dərhal aradan qaldırmaq imkanına malik olur.

Tarixi elektron atlaslar tarixi coğrafi məlumatların sistemli təhlilinin aparılması və daha dolğun sistemə yerləşdirilməsi baxımından klassik atlaslardan fərqlənir. Tarixi elektron atlaslar ən mükəmməl əyani vasitə olmaqla bərabər CİS məlumat bazasına daxil olmaqla, xəritə laylarının köməyiylə coğrafi obyektlərin dəyişməsini, tarixi proseslərin əyani görünüşünün araşdırılmasını təmin edir.

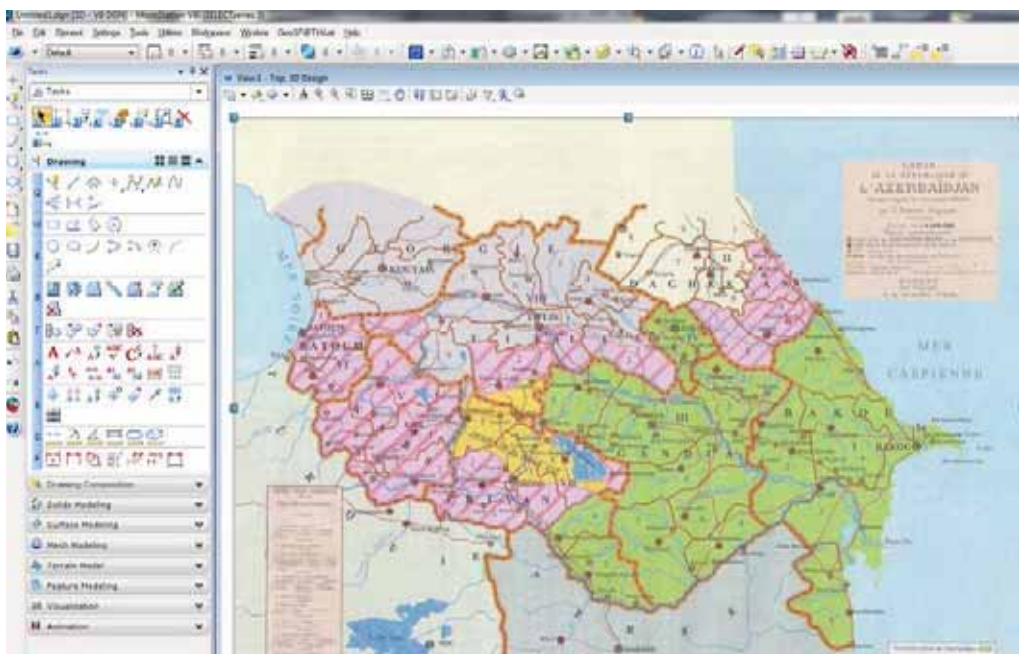
Elektron atlaslarda müxtəlif informasiyaları özündə cəmləşdirən-tarixi

ərazilərlə bağlı xəritələr, müxtəlif dövrlərdə mövcud olmuş dövlətlərin xəritələri, dəyişikliyə məruz qalmış coğrafi toponimlər, tarixi fotolar, qonşu ölkələrin müxtəlif dövrləri əhatə edən xəritələr, tarixi statistik məlumatlar, əhalinin artım dinamikasını əks etdirən məlumatlar- xəritə qatlarını təşkil edir [3].

Tarixi elektron atlasların köməyiylə tarixi hadisələrin dəyişmə modelinin hazırlanması, tarixi informasiyaların təhlili, məkan-zaman hadisələrinin tarixi hadisələrə uyğunluğu və coğrafi təhlilinin aparılması, coğrafi tədqiqatların tarixi şəraitə görə aparılması, tarixi xəritələrdəki informasiyaların toplanması, emalı, müasir yanaşmanın tədqiqi ilə yenilənməsi prosesini həyata keçirmək mümkündür.

Tarixi elektron atlaslar tarixi informasiyaların yüklülüyü baxımından klassik texnologiya ilə tərtib olunan atlardan kəskin fərqlənir. Belə ki, CİS formatı ilə hazırlanmış müasir tarixi elektron xəritələr çoxsaylı kağız birləşmələrdən azad olmağa imkan verir ki, onların yerini informasiya topluluğu halında olan rəqəmsal xəritə təbəqələri əvəz edir [2].

Tarixi elektron atlalarda tədqiq olunmuş obyektlərin dəqiqliyinə əmin olmaq, toplanmış məlumatları istənilən formatda konvertasiya (başqa keyfiyyətə çevrilmə) edilə bilər.

Xəritə 2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xəritəsi (1918-1920) [1].

CİS formatı ilə hazırlanmış elektron atlasların əsasını coğrafi informasiyalar (kağız xəritələri, aeroşəkillər, kosmik fotosəkillər, GOOGLE HEARST-ın müvafiq məlumatları) təşkil edir ki, bu da elektron xəritələrin informasiya baxımından nə qədər məlumat saxlama imkanına malik olduğunu göstərir [3].

Tarixi atlasların və xəritələrin elektron variantda hazırlanması zamanı kartoqrafik məlumatların vektorlaşdırılması, o cümlədən coğrafi obyektlərin kodlaşdırılması həyata keçirilir ki, bu da müasir texnologiyanın nailiyyətlərindən istifadə olunması baxımından geniş imkanlar yaradır.

Coğrafi məkanda obyektlərin yerləşməsi və qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmaq, eləcə də coğrafi təhlillər əsasında kartoqrafik məlumatların toplanması və sistemləşdirilməsi baxımından elektron xəritələr əvəz olunmaz vasitədir.

Ümumiyyətlə, yeni texnologiya ilə yaradılmış elektron atlasların üstünlüyü məlumatların elektronlaşması ilə bərabər, gələcəkdə baş verəcək hər hansı bir dəyişikliklərin dərhal atlaslara daxil edilməsi və itib-batmış toponimlərin bərpası baxımından prosesi sürətləndirməyə xidmət edir.

Coğrafi adların (etnotoponimlərin) dəyişməsinə, xalqımızın mənşəyinə, etnik tarixinə dair əsassız fikirləri, o cümlədən mikrotoponimlərə (məhəlli yer adlarına) yönəlmiş basqılar, tam dəqiq olmayan məlumatlarla ərazi iddialarının qarşısının alınması tarixi elektron atlaslarla mümkündür.

Xəritə 3. ABŞ Dövlət Departamentinin 1994-cü ildə hazırladığı Qafqaz regionu xəritəsi [4].

CİS texnologiyası ilə atlasların tərtibi zamanı təbəqələrdə tək atlas və xəritələri deyil, eləcə də müxtəlif fotoları, müəyyən tarixi videoları, tarixi eksponatları yerləşdirmək, eləcə də fərqli məzmunlu xəritələrin, məlumatların birləşdirilməsi mümkündür.

CİS texnologiyası ilə atlasların tərtibinin üstünlüyü ondadır ki, hər cür coğrafi araşdırmalarla, təhlilə əsaslanan elmi dayanıqlı cavablarla, müxtəlif məzmunlu dəlillərlə tarixi coğrafi məkanın tarixi faktlarla uzlaşmasını və də-

qiqləşməsini rəqəmsallaşdırmaq olur. [2]

Tarixi elektron atlasların CİS texnologiyası ilə tərtibi, təkzib olunmaz faktlarla tarixin həqiqiliyini subut etmək, saxtakar tarixçi və bədnam qonşularımızı tutarlı arqumentlərlə susdurmaq, habelə tarixi ədalətin bərpası yönündə atılmış ən layiqli cavab olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın tarixi atlası , Bakı Kartoqrafiya Fabriki, Bakı, 2007, 55 s.
2. Mehdiyev A., İsmayılov A. Coğrafi İnformasiya Sistemləri, Bakı, 2011, 232 s.
3. Rəhimov F.H, Abbaszadə A.N. Coğrafi İnformasiya Sistemləri və onun “Azərsu” ASC-də tətbiqi. “2-ci Xəzər Beynəlxalq su texnologiyalar” konfransının materialları. Bakı: Mütərcim, 2014, 277-282 s.
4. Tarix. İfo saytından götürülmüş Azərbaycanın müxtəlif dövrlərini əhatə edən tarixi xəritələr.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ АТЛАСЫ ГОВОРЯЩИЙ ЯЗЫК ИСТОРИИ

Г.Э.МИРЗОЕВ

РЕЗЮМЕ

На основе составления Исторических Атласов новыми ГИС (географические информационные системы) технологиями стоит подготовка данных за счет цифрование информации по историческим периодам и составление отражения на ВЕБ странице на основе существующих ГИС географических названий в этот период.

Ключевые слова: Географические Информационные Системы (ГИС), ВЕБ-страница, Исторические электронные атласы.

HISTORICAL ELECTRONIC ATLASES ARE SPEAKING LANGUAGE OF THE HISTORY

G.E.MIRZAYEV

SUMMARY

Historical atlas is the basis of the creation of new GIS (geographic information systems) technology, the preparation of the data digitally for historical periods, and the geographical names existing at that time on the WEB page based on GIS.

Keywords: Geographic Information System, World Wide WEB(WEB), Historical Electronic Atlases.